

O FILOZOFII A O ŽIVOTE

Teodor Münz sa narodil 1. 1. 1926 vo Vrútkach. Študoval na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a od 1. 5. 1950 je pracovníkom Filozofického ústavu SAV. Jeho odborom sú dejiny slovenskej a západoeurópskej, zvlášť nemeckej filozofie. Knižne spracoval dejiny slovenskej osvietenkej filozofie a napísal viacero štúdií o filozofii na Trnavskej univerzite. Preložil do slovenčiny základné diela nemeckej idealistickej filozofie. Prednášal dejiny filozofie na FF UK. V rokoch 1968-70 bol štipendistom Humboldtovej základni v SRN. Je členom viacerých medzinárodných filozofických spoločností a medzinárodných redakčných rád filozofických časopisov.

Viem, že máš rád prácu s drevom, že si sa zaoberal elektronikou, že ťa priťahuje veda, že si študoval husle. Prečo si sa rozhodol pre štúdium filozofie?

Keď som bol asi v šiestej triede gymnázia, kúpil som si Osuského prvé slovenské dejiny filozofie. Nerozumel som v nich ničomu, ale bola tu reč o bytí, o svete, o Bohu a čosi vo mne zarezonovalo. Rozhodol som sa študovať filozofiu.

Hovoríš, že ťa pritiahla reč o bytí, svete, ale aj o Bohu. Súvisela ti filozofia s náboženstvom?

Áno a úzko. Tvoja otázka mi prišla vhod, chcem pri nej zotrvať trochu dlhšie.

Bol som v skutku po matke pokrstený a vychovávaný ako evanjelik. Detstvo a dospievanie som aj ja prežil bez pochybností vo viere. Ešte pred príchodom na univerzitu som sa v nej dokonca prakticky i teoreticky utvrdil.

Najprv prakticky: zúčastnil som sa totiž ako partizán Povstania (pochádzam z Vrútok, kde Povstanie fakticky vypuklo) a prežil som v ňom nejednu horúcu chvíľu. Prešiel som však ním nielen bez úhony na tele, ale i s utvrdeným presvedčením, že Boh drží nado mnou ochrannú ruku. To, že som sa vrátil domov živý a zdravý, že som doma našiel živých rodičov a najmä otca, ktorý sa ako Žid tiež akoby zázrakom za Slovenského štátu zachránil, moju vieru v Boha a jeho prozreteľnosť veľmi utvrdilo.

Potom aj teoreticky: maturoval som po vojne, na gymnázium v Martine. Tam sa mi dostal do rúk *Úvod do filozofie* od katolíckeho kňaza Š. Polakoviča pre siedmu a ôsmu triedu gymnázia. Uchvátili ma v ňom dôkazy existencie Boha od Tomáša Akvinského. Boli jednoduché, zrozumiteľné a presvedčivé, musel som ich prijať. Tým bol môj osud spečatený, stal som sa študentom filozofie.

Ja ťa však poznám už iba ako ateistu...

Potom nastal v mojom zmýšľaní prudký obrat. Na univerzitu som prišiel v októbri 1945, krátko po vojne. Štúdium ma bavilo. Lenže.... Začítal som sa znova do Osuského a našiel

som tam pár riadkov o Feuerbachovi. "Človek si stvoril boha podľa svojho obrazu." Zase sa vo mne čosi pohlo. V univerzitnej knižnici som našiel český preklad Feuerbachovej *Podstaty náboženstva* a lavína sa začala valiť. Zažil som šok, ktorý trval roky a z ktorého som sa dodnes celkom nespamätal. V mojom náboženskom obraze sveta sa objavili trhliny, moja viera v Boha sa začala rúcať. Nasledovali ťažké roky. Sýtil som sa ateistickou literatúrou, chodil som ako námesačný – hovorím bez prehánania – a dobiedzal som do teológov, katolíckych i evanjelických, provokatívnymi otázkami. Stretával som sa totiž s nimi na seminároch u profesora S. Štúra, ktoré bývali nabité a navštevovali ich aj teológovia a rehoľné sestry. Odpovede teológov boli rozpačité, preto som sa vydal vlastnou cestou. Dnes vidím, že som ňou musel ísť. Rozišiel som sa s náboženským svetonázorom a nahradil som ho iným, ateistickým. To by napokon nebolo bývalo nič zvláštne, mladým ľuďom sa to v mojom veku stávalo často a prešli tým aj viacerí moji kolegovia. Lenže kým oni tým prešli akosi potichu a bez úrazu, ja som o tom musel hovoriť, ba kričať, mňa to hlboko zraňovalo. Hovoril som o tom, diskutoval a koho som pochytil, toho som presviedčal o neexistencii Boha. Iná reč so mnou nebola. Prirodzene, mnohých som tým popudil, aj svoju matku, hlboko veriacu, čo ma dodnes mrzí. Otcovi to nevadilo, hoci bol, ako si myslím, tiež veriaci. Bol však natoľko liberálny, že mi na písacom stroji – bol totiž kníhtlačiar, strojník a sadzač – prepísal moju ateistickú doktorskú dizertačnú prácu: *Poznanie a náboženstvo*.

To už však vtedy pre teba neznamenalo príliš veľký spoločenský konflikt. Ateizmus dostával v našej spoločnosti zelenú.

Bola to noeticko-metafyzická, prirodzene, ateistická úvaha. Posudzovali ju profesori Hrušovský a Sirácky. Prijali ju, hoci s výhradou: nebola totiž marxisticky, ale "buržuázne" ateistická. Písal sa už rok 1950 a schyľovalo sa k marxizmu.

Tým bola tvoja filozofická cesta predznamenaná.

1. mája 1950 som nastúpil ako vedecký pracovník (vtedy asistent) do filozofického ústavu vtedajšej SAVU, teraz SAV. Privítal ma jeho jediný pracovník, Stanislav Felber, môj bývalý stredoškolský profesor fyziky z prešovského evanjelického gymnázia. Bol aj matematik, filozof a vôbec polyhistor. Rýchlo sme si porozumeli. Prirodzene, spájal nás aj bojovný ateizmus. Ten ma už nikdy neopustil a celá moja štyridsaťročná práca v ústave je ním poznačená. Ešte v roku môjho príchodu do Akadémie som sa zúčastnil konferencie *O súčasnom stave filozofie*, kde sa už z marxistických pozícií hodnotil dovtedajší filozofický vývoj na Slovensku a dávali sa smernice do budúcnosti. Áno, smernice, lebo vtedy sa už naša filozofia začínala riadiť smernicami. Aj ja som vystúpil s referátom *Filozofická tvorba slovenských teológov*. Kritizoval som v ňom práve Osuského, nášho popredného protestantského teológa, a práve jeho *Prvé slovenské dejiny filozofie* i popredného katolíckeho teológa A. Spesza a jeho *Hranice poznania*.

Marxistickí kritici môjho referátu sa zase zhodli na posudku: nebol marxistický, nevychádzal z triedno-proletárskych pozícií. Ale nič sa mi za to nestalo. Mal som dobrý kádrový profil, čo mi pomáhalo ešte dlho potom, nie však natrvalo. Táto kritika môjho referátu ma nemrzela a vtedy ma na nej nemrzelo ani to, čo ma dnes už mrzí, že som sa totiž pustil do dvoch protivníkov, ktorí vtedy už boli nasilu umlčaní a nemohli sa brániť, pričom moje víťazstvo bolo dopredu zaručené. Nebola to zlomyseľnosť, ani kariérizmus, bola to skôr nevedomenosť, neznalosť základných princípov vedeckej etiky, mladícka arogantnosť, útok na protivníka bez ohľadov.

Zatiaľ však v tom možno vidieť istú etiku: bol si priamy, úprimný vo svojom odhodlaní.

Potom som však zašiel ešte ďalej. Aj sám som totiž postupne prešiel na pozície dogmatického marxizmu, čo sa prejavilo hneď v mojej prvej knihe z dejín slovenskej filozofie *Náhľady filozofov Malohontskej spoločnosti*, ktorá vyšla roku 1954. Neokrôchane som v nej napadol sociológa dr. A. Hirnera za jeho "buržuáznu" knihu *Ján Feješ, jeho dielo a myšlienková sústava* a odsúdil som v nej aj samu Malohontskú spoločnosť, inak hviezdu našich osvietenenských učeních spoločností, ako feudálno-aristokratickú reakčnú ustanovizeň. Dr. Hirner sa bránil a bola z toho dlhá polemika v tlači. Hirnerova kritika mi pomohla k tomu, že som si uvedomil, kam som sa so svojím dogmatizmom a straníckosťou dostal, totiž do závozu, ktorý znamenal vedecké fiasko.

V polemike som síce Hirnerove argumenty neuznal, no hľadali vo mne a vykonalí svoje. Začalo ma to mrziť, pretože som chcel robiť skutočnú vedu, a tak som sa rozhodol, že napíšem novú knihu, tentokrát o celej filozofii slovenského osvietenstva, kde sa už dogmatizmu vyhnem, neuspokojím sa s povrchnou znalosťou materiálu, atď. Pustil som sa do práce, predtým som množstvo materiálu, objavil som aj mnoho dovtedy neznámeho, napr. v Budapešti som našiel päť rukopisných Feješových kníh, o ktorých nevedel ani dr. Hirner, a výsledkom bola moja kandidátska práca *Filozofia slovenského osvietenstva*, ktorá vyšla roku 1961. Prehodnotil som v nej všetko, čo som predtým napísal o Malohontskej spoločnosti, vzdal som jej česť, ktorá jej patrí, a až potom som si vydýchol, lebo som sa očistil pred svojím vedeckým svedomím, ktorého som sa doposiaľ nevzdal.

O niekoľko rokov neskôr som sa mal možnosť rehabilitovať aj pred dr. Hirnerom, osobne sa mu ospravedlniť a dokonca sa s ním aj čiastočne zbližiť. Nebudem to však rozvádzať, príliš by som odbočil.

Znamenalo to pre teba radikálny obrat?

Tvrdou príučkou, ktorú som dostal za svoju prvú knihu od dr. Hirnera a svojou druhou knihou som sa rozišiel s dogmatickým marxizmom, hoci nie s marxizmom ako takým. Stále som si ešte myslel, že je v ňom určité racionálne jadro a snažil som sa ho uplatňovať. Sám som sa dokonca odvážil vystúpiť, a to ešte pred vydením mojej druhej knihy, proti nášmu vtedy a ešte dlhé roky potom, ba vlastne až do novembra 1989 najväčšiemu marxistickému dogmatikovi a neúnavnému bojovníkovi proti revizionizmu, sociáldemokratizmu a podobným nepriteľom marxizmu, Levovi Hanzelovi, osobujúcemu si právo kontroly celej vtedajšej slovenskej filozofie, keď nám dával ždanovovsky primitívne rady o tom, že dejiny slovenskej filozofie musíme chápať ako boj materializmu s idealizmom. Na množstve materiálu som mu v tlači ukázal, že to nie je možné, lebo v slovenskej filozofii sme materialistov nemali. Nereagoval, lebo dejiny slovenskej filozofie nepoznal, no vrátil mi to oveľa neskôr, keď som začiatkom sedemdesiatych rokov vydal svoju knihu o Feuerbachovi. Vtedy, po potlačení "kontrarevolúcie" a za normalizácie bol politicky a ideologicky silný, a tak aj existenčne likvidoval ľudí a venoval svoju pozornosť aj mne. Po zatknutí Novomestského, začiatkom päťdesiatych rokov bol dokonca určitý čas predsedom Akadémie, riaditeľom nášho ústavu a zodpovedným redaktorom časopisu *Philosophica Slovaca*. Bolo to najúpadkovejšie obdobie v dejinách Akadémie, ústavu a časopisu a bude treba o ňom ešte písať.

Zostal si stále ateistom, marxistom ... i komunistom?

Kandidátom som sa stal v päťdesiatom ôsmom. Dovtedy som kľučkoval, ako som mohol, no potom mi položili prihlášku na stôl so slovami: Vyplň ju, rozhodli sme sa prijať Ťa do

strany. Bola to pre mňa dilema. Na jednej strane som súhlasil s nedogmatickým marxizmom, na druhej strane som videl to politické a morálne bahno v celom našom živote a vedel som, že mu členstvom v strane dávam svoj súhlas. Báľ som sa, že ak odmietnem, budem musieť odísť z Akadémie, čo som si nevedel predstaviť. Miloval som svoje pracovisko a svoju prácu tak, že som v ústave vysedával ešte aj cez letné nedele, keď v celej budove nebolo okrem mňa ani živej duše. Vtedy som sa charakterovo zlomil druhý raz a podpísal som. Zostal som síce v Akadémii, ale inak som tým nič nezískal. Vcelku sa vedelo, že ak aj som marxista, nie som komunista ani verný straník, a v časoch normalizácie som už bol vykričaný revizionista, biela vrana v strane, napádaný dokonca členmi ÚV KSČ. V Akadémii a v strane ma však nechali, pretože som – nezaslúžene! – prešiel pri previerkach v sedemdesiatom roku, čo sa rešpektovalo.

Mal som podchvíľou rôzne poľahovačky, vcelku som však v tomto období hrdinom nebol, aspoň nie tam, kde som mal byť. Na straníckych schôdzkach som roky mlčal ako ryba, prikyvoval som všetkým konsolidačným podujatiam, ktoré stranícka organizácia podnikala a rozhodovoril som sa len krátko pred novembrom 1989, prirodzene, v intenciách nastávajúcej udalosti. V októbri 1989 vyšiel v Literárnom týždenníku môj už pol roka predtým napísaný, ale redakciou dlhšie odkladaný článok *Odzbrojenie vo filozofii*, v ktorom som kritizoval súčasný stav a dožadoval som sa novej orientácie našej filozofie. Aspoň týmito vystúpeniami som si trochu utíšil zlé svedomie.

Komunistom si teda nezostal, marxistom a najmä ateistom áno?

Vráťme sa ešte raz k tejto téme. Povedal som, že celá moja práca v ústave bola spojená s ateizmom. Vskutku, napísal som málo prác, v ktorých by sa nebol čo len okrajovo prejavil, a mnoho prác, v ktorých bol takmer ústrednou témou. Na rôznych ateistických školeniach, o ktoré nebola v päťdesiatych rokoch núdza, som ako historik filozofie odprednášal desiatky prednášok na témy z dejín ateizmu. Prirodzene, mal to byť marxistický ateizmus. Vtedy som však bol zaujatý Feuerbachovým antropologickým materializmom a ateizmom, ktorý som propagoval, kde som len mohol. Feuerbachovi som splatil veľkú daň. Napísal som o ňom množstvo článkov, preložil som od neho tri knihy a napokon som o ňom sám napísal knihu *Humanistická iniciatíva Feuerbachovej filozofie*, ktorá vyšla pri príležitosti stého výročia jeho smrti v roku 1971 (zomrel 1872). Napísal som ju počas dvojročného pobytu v Heidelbergu ako štipendista Humboldtovej základiny. Boli to roky 1968-1969, teda roky najväčšieho politického a ideologického odmäku. Popudzoval ma predovšetkým Engels, ktorý vo svojej knihe o Feuerbachovi popísal aj vyložené nezmysly. Písal ju totiž štyridsať rokov po tom, čo čítal poslednú prácu od Feuerbacha, a nedal si námahu pozrieť sa do neho znovu a osviežiť si pamäť. Vo svojej knihe som poukázal jednak na niektoré jeho chyby, jednak na oveľa väčšiu a zložitejšiu závislosť Marxa od Feuerbacha, než sa to bežne podávalo. Tým som oslabil Marxovu gloriolu a bolo zle. Som však ateistom, neuznávam ani iných Bohov.

Kniha vyšla za rozbiehajúcej sa normalizácie a oko rodnej strany, dbajúcej o ideologickú očistu, bolo bdelé. Prvý sa ozval vydavateľ knihy Eugen Hanisko, ďalší poskok stalinizmu u nás, ktorému zrejme na ÚV vyčítali, že vydal revizionistickú prácu. Aby sa rehabilitoval – hoci čítal rukopis knihy a mal k nemu len drobné pripomienky – nakýdal v Pravde na knihu a na mňa, čo mu len napadlo. L. Hanzel sa ozval až oveľa neskôr, keď som v roku 1979 uverejnil vo Filozofii štúdiu *Niektoré gnozeologické problémy v slovenskej filozofii šesťdesiatych rokov*, kde som síce kritizoval, ale neodsúdil profesorov M. Kusého a J. Kocku ako revizionistov, hoci boli za normalizácie vylúčení zo strany a z fakulty. Aj on sa pustil do mňa v Pravde za môj vlastný revizionizmus v tejto štúdii a vrátil sa i k môjmu revizionizmu v knihe o Feuerbachovi. Hanisko a Hanzel predviedli bravúrne ukážku marxistickej straníckosti, voluntarizmu a ignoranstva.

Viem však, že si nezostal len pri Feuerbachovi.

Nie. Po prvom preklade sa mi prekladanie zapáčilo a už som sa s ním nerozlúčil. Dopíňal som našu chudobnú domácu prekladovú literatúru o diela nemeckej idealistickej filozofie, v marxizme nazývanej nemeckou klasickou filozofiou, ktorú marxizmus pokladal za jeden zo svojich zdrojov. Preto mohla u nás vychádzať. Myslel som predovšetkým Hegela, no preložil som aj päť diel Kantových – posledné ešte len vyjde, urobil som veľký výber z Fichteho, ďalej tri diela Hegelove, ba aj jedného Freuda, *Totem a tabu* (1966). Prekladali aj iní a z iných jazykov a dnes sa môžeme pochváliť celkom slušnou prekladovou filozofickou knižnicou. V tejto práci treba dnes pokračovať, hoci ideálne je, aby naši filozofi čítali diela v origináli. Ale prekladá sa aj pre nefilozofov.

Prekladal si aj Marxa a Engelsa?

Nikdy ani riadok. Požičiaval som iba svoje meno niekomu, kto z toho za normalizácie žil, lebo bol vylúčený zo strany a zo zamestnania. Spokojne by som sa však hlásil k Marxovi, keby som ho bol vskutku prekladal. Marx povedal niečo, čo sa už z dejín nestratí. Že sa aj mýlil, to je samozrejmé. Tragédiou marxizmu nebol napokon Marx, ale Engels, Lenin a Stalin, jeden vulgarizátorskejší ako druhý.

Nakoniec ti však Feuerbach zostal predsa len najbližší.

Feuerbach zohral svoje aj v mojej populárno-vedeckej knižke *Od fantázie ku skutočnosti* (1963). Je to pokus o filozofickú, feuerbachovsko-marxistickú analýzu slovenských ľudových povier, prísloví, porekadiel, rozprávok i náboženstva, prirodzene, kresťanského. Nápad napísať túto knižku som dostal, keď som čítal svojej dcére Dobšinského rozprávky. Napadlo ma totiž, že v uvedených formách ľudového svetonázoru sa dá nájsť spoločný menovateľ, ktorým je túžba po tom, o čom fantazirujú. Túžba ako kontrast k tvrdej realite, fantázia ako ventil duševnej depresie. Najmarkantnejšie to bolo badať na rozprávkach a náboženstve. Túžba vyvolaná materiálnym nedostatkom zrodila rozprávkového hrdinu, ktorý mnoho videl, mnoho vedel, bol silný, dobrý, spravodlivý a oplýval zlatom, ktoré štedro rozdával. Zrodila aj hrdinu hrdinov, vševedúceho, všemohúceho, všadeprítomného, najlepšieho, najbohatšieho Boha.

Tu je azda vhodné vrátiť sa nielen k Feuerbachovi, ale aj k Feuerbachovej otázke: Naozaj si človek stvoril Boha na svoj obraz? Nevyjadruje predsa len biblia hlbšiu pravdu, hlbšiu skúsenosť, keď hovorí, že Boh stvoril človeka na svoj obraz? Je človek zvrchovaným "pánom" vo svojom živote, alebo stojí vo svojom svedomí zoči-voči "autorite", ktorá ho zaväzuje až do špiku kostí, ktorá "skúma jeho ľadviny"? Chápem tvoju obranu pred touto "autoritou", ktorá by sa človeku, ak by mu bola iba vonkajšia, odcudzovala. Na druhej strane sa ale človek, "zvrchovaný pán", stal strojcom našej vedecko-technickej civilizácie, ktorá je často povážlivo prázdna, v ktorej ľudia začínajú postrádať hlbší zmysel.

Dozaista. Skúsenosť, že Boh stvoril človeka, a nie naopak, je dodnes plodná, pokiaľ tomu človek verí. Čo však, keď mu rozum túto vieru zoberie? Nie Feuerbach, ale už Xenofanes pred dva a pol tisícročím vyslovil onú opačnú tézu. Aj ona bola v dejinách plodná, bola základom kritiky náboženstva. Inšpirovala napr. dialektickú teológiu K. Bartha. A nemysli, že

novoveké dobývanie prírody sa nedialo bez náboženského posvätenia! Ekologickú krízu má čiastočne na svedomí aj kresťanstvo. Na druhej strane som vtedy v závere svojej knižky dokazoval, že veda, technika a socializmus tieto túžby v triezvej podobe plnia. Vtedy som tomu vskutku veril. Verím tomu, až na ten socializmus, aj dnes, len si už nemyslím, že tým robia človeka zároveň aj spokojným a šťastným. Dnes už vidím aj čertovo kopytko týchto disciplín, najmä techniky. Môj pohľad na šťastie, na človeka vôbec a na jeho budúcnosť už nie je taký osvietensko-optimistický, ako bol predtým. Vtedy som sa zapodieval osvietenstvom, nielen naším ale aj európskym, Feuerbach bol tiež osvietenec a veľkú dávku osvietenstva mal aj marxizmus. Tak som uviazol v osídlach osvietenského racionalizmu, naivného optimizmu a simplicizmu. Človek mi bol jasný, priehľadný, bez nevedomia a temných zákutí duše. Jeho povery, predsudky a náboženské viery boli odstrániteľné rozumovou osvetou, ktorú som sám horlivo prevádzal, a jeho materiálna bieda sociálnou revolúciou. Na kresťanstvo som sa vtedy díval z poznávaco-vedeckého hľadiska, z ktorého ho možno najľahšie kritizovať, kým jeho etika ako hodnotová disciplína ma nezaujímala a ironizoval som ju. Dnes to vidím presne naopak. Táto ironia sa prejavila aj v knižke o rozprávkach a v niektorých neskorších štúdiách, kde som staval do protikladu ľudovú, životnú a drsnú mravnosť s kresťanskou mravnosťou. Aj to bol výraz určitej slepoty a dozaista aj zaujatosti voči kresťanstvu.

Kedy a ako si sa dostal k tomuto hlbšiemu vnímaniu kresťanskej morálky?

Pomerne neskoro. Až keď som v sedemdesiatych rokoch písal svoju knihu B. B. Spinoza, ktorá vyšla pri príležitosti trojstého výročia Spinozovej smrti v r. 1977. Bola pokračovaním práce o Feuerbachovi, ktorého nazývali aj nemeckým Spinozom. Mali vskutku veľa spoločného. Hoci Spinoza bol jedným z prvých osvietencov, jasne videl, že ťažisko kresťanstva je v jeho etike, a niektoré jej hlavné zásady si osvojil. Zároveň poukázal na veľký význam náboženskej mravnosti v živote štátu. Pohlo to mnou. Tento prvý a neohrozený novoveký systematický kritik židovského a kresťanského Boha a náboženstva sa sklonil pred kresťanskou etikou. To na mňa zapôsobil. Napokon aj Kant, Masaryk a iní vyzdvihovali predovšetkým kresťanskú etiku a môj postoj sa začal meniť.

Pri písaní tejto knihy som však sledoval ešte aj iný zámer. Sovietski marxisti hodnotili Spinozu ako materialistu. Prírodu v jeho téze "Boh či príroda" chápali len ako hmotu a ktorýsi sovietsky autor napísal o Spinozovi celú knihu bez toho, že by bol čo len spomenul atribút ducha, ktorý bol rovnocenný s hmotným atribútom a s nekonečným množstvom ostatných atribútov, obsiahnutých tiež v Spinozovej prírode. Sám Spinoza sa bránil proti materialistickému chápaniu prírody v jeho systéme. Táto vulgarizácia a falzifikácia ma popudzovala a knihu som zameral predovšetkým proti nej. Podľa mňa Spinoza nebol ani materialista, ani idealista, ale išiel ešte inou, treťou cestou; nazval som ho monodualistom, hoci lepší by bol názov monopluralista. Tentokrát môj revizionizmus prešiel bez odozvy.

Medzitým však začal Ústav vedeckého ateizmu SAV vydávať časopis Ateizmus a aj ja som sa stal jeho prispievateľom. Uverejnil som tu veľa štúdií z pomedzia filozofie a teológie, z dejín filozofickej kritiky náboženstva, kritiky idealistickej filozofie a iné. Pravdaže, aj tu som bol bojovný, no snažil som sa byť zároveň vecný, argumentoval, dokazoval som vecne a logicky. Marxizmom som sa neoháňal, klasikov som citoval minimálne. Za viacerými z týchto štúdií stojím dodnes.

Ako vidíš, problém náboženstva, najmä existencie Boha, je pre mňa stále živý, aj po dlhých rokoch sa s ním ustavične vyrovnávam a pristupujem k nemu znovu a znovu z rôznych strán.

V každom prípade si už objavil hodnotu kresťanskej morálky. Pre kresťanov je však táto morálka spojená s Bohom, ktorý tebe však naďalej zostáva cudzí, a teda odcudzujúci. Vieš si

predstaviť človeka, ktorému tento Boh nie je cudzí, ale blízky, a teda nie odcudzujúci, ale naplňajúci?

Prirodzene, že si ho viem predstaviť. Jeho Boh sa o neho stará, a preto mu aj prikazuje a zakazuje. Sú v kontakte a akékoľvek odcudzenie padá.

Máš za sebou kus života plného zápasov. Rád sa vraciaš k nemu, k svojej minulosti?

V mojom veku sa človek veľa zamýšľa nad sebou, hodnotí svoju minulosť, účtuje. Jednoznačnú odpoveď som však v tejto súvislosti nenašiel. Začítal som sa aj do psychoanalytikov, do Freuda, Junga, Fromma a iných, ale ani oni mi všetko neprezradili. Možno, že bojovnosť môjho ateizmu bola reakciou na sklamanie, že Boh, v ktorého som tak skalopevne veril, neexistuje. Možno, že som nebol ateista, ale len antiateista, búril som sa proti Bohu preto, lebo nebol taký, akého som ho hľadal. Som dosť anarchistickej povaha, možno som sa potreboval zbaviť jeho poručníkovania a vstupovania do svedomia. Isté je, že rozchod s náboženstvom bol najväčšou traumou v mojom živote, ktorú som ustavične kompenzoval, a tu kdesi treba hľadať príčinu mojej vzbury proti nemu. Jednu? Dve? Neviem.

A dnes?

Už som pokojnejší, na ateistickú vieru už nikoho neobraciam, hoci sa k náboženskej viere už asi nevrátim. Ale zo zreteľa ju nestrácam. S Bohom či bez Boha, ale stále v jeho blízkosti. Hlbinná psychológia, etológia, ekológia, veľkí myslitelia, mnohí kresťania i sám život ma naučili pozerat' sa na náboženstvo a zvlášť na kresťanstvo inak ako doposiaľ a vážiť si predovšetkým jeho etiku, pravda, ako vyrastajúcu z človeka, a nie z Boha. Stále si myslím, že všetko dobré i zlé, čo človek dostáva z náboženstva, dáva si sám. Dnes ma zaujíma celý, veriaci i neveriaci človek, jeho biologická minulosť, jeho mnohoraká odlišnosť od zvierat'a, jeho psychická špecifickosť a jeho prejavovanie sa v kultúre. Čo je jeho kultúra, jeho dejiny vôbec, jeho vývoj? Potrebuje ho? Čomu slúži? Kam smeruje a smeruje vôbec niekam? Nie je luxusovou a luxusnou bytosťou, ktorá chce žiť, aby sa mohla využiť? Túto tému by som rád ešte spracoval a uverejnil.

Takže neustávaš, hľadáš do budúcnosti?

Mám určité ambície. Myslím, že ich má mať každý vedecký pracovník, ktorý nechce iba opakovať to, čo už povedali iní. Keď som prišiel pred dávnymi rokmi do Akadémie, povedal mi jeden môj priateľ, ktorý bol pre mňa vtedy autoritou: Dívaj sa na život človeka hegelovsky, ako na duchovné dielo, ktoré človek po sebe zanechá. Zapamätal som si to. Nejakú, keď už nie brázdu, tak aspoň brázdičku by som chcel aj ja vyryť, aby bolo vidieť, že som bol, že som existoval.

Viem, že si po celý život choval lásku k slovenskej filozofii. Má aj ona svoju brázdu, vytvorili sme v nej aj niečo nové, svojské?

Žiaľ, nie veľmi. Malý národ, ktorý stáročia bojoval o holé prežitie, nemohol si dopriať luxus samostatnej filozofickej špekulácie. Ani na to nemal. Naša filozofia sa od začiatku doteraz vyznačovala dvomi znakmi: epigónstvom a konfesionalizmom, čo sa azda dá zhrnúť pod spoločný názov autoritárstvo. Naši väčší filozofi v minulosti boli významní len tým, že prenášali nové, aktuálne európske filozofické myšlienky na našu pôdu, no zväčša bez toho, že

by sa ich pokúsili ďalej rozvíjať. To platí od Bayera po Hrušovského. Pre nás to malo svoju hodnotu, svetu to však nepovedalo nič. Ba nielen že ich nerozvíjali, ale často ich aj deformovali, aby ich prispôbili svojim ortodoxným teologickým názorom. Lebo našu filozofiu tvorili dlho kňazi, najprv protestantskí, potom aj katolícki. Myslím, že s touto tradíciou by sa malo skončiť. Čo bolo, muselo byť, a vďaka aj za to, ale už treba ísť ďalej.

Si celkom spravodlivý? Pokiaľ viem, Hrušovský povedal vo svojej Dialektike bytia a kultúry aj všeličo nové. Svätopluk Štúr sa pokúsil o určitú filozofiu života, novotomista L. Hanus má pekné myšlienky o kultúre a tak ďalej...

Máš pravdu. Boli to prvé pokusy. Teraz je čas rozbehnúť sa naplno. Máme talentovaných ľudí, akých sme síce mali vždy, ale teraz majú pre svoj vývoj aj objektívne podmienky. Hranice sú otvorené a nad hlavami im nevisí Damoklov meč žiadnej ideológie. Majú slobodu a musia ju využiť. Prestať sa držať mamičkiných sukni, skončiť so zápečníctvom, pozrieť sa do sveta – viacerí už v ňom sú –, učiť sa u iných, získať výučný list a po návrate domov sa postaviť na vlastné nohy, založiť si vlastnú dielňu a stať sa majstrom. Pracovať vlastnou hlavou, pustiť sa na vlastné krídelká či krídla, zviditeľniť sa, poukázať na vlastnú existenciu. O to ide. Pozornosť buď len to, čo sa líši, a nie čo splyva. Bojujeme o svoju národnú identitu čiže špecifickosť. Vo filozofii ju ešte nemáme. Teraz je príležitosť nájsť ju, tak prosím, do toho! Ak dnešná generácia túto šancu vo filozofii prepasie, tak si budeme môcť zaspievať: Otrokmi sme boli dosiaľ...aj naďalej budeme. Aj naďalej nám bude z čižiem trčať slama... A kto nič neurobil, kto nebol špecifický, ten nebol vôbec.

Zhovárал sa *Imrich Sklenka*

ČÍTALI STE UŽ?

JÓSEF MARIA BOCHENSKI: Základy tomizmu. Bratislava 1991, 59 s.

Významný poľský novotomista v zhustenej forme podáva logicky ucelený systém tiež tomistickej filozofie. Ide dovedna o 45 tiež rozčlenených do šiestich kapitol: 1. *Tomizmus*, 2. *Tomistický pluralizmus*, 3. *Tomistický hylemorfizmus*, 4. *Tomistický teizmus*, 5. *Tomistická etika*, 6. *Tomistický personalizmus*. V 7. kapitole čitateľ nájde cenné didaktické a bibliografické informácie.
